

ALISHER NAVOIY GAZALLARIDA TIL VA NUTQ MADANIYATI: TILSHUNOSLIK ASPEKTIDAN TAHLIL

Dildora Baxadirova

O'qituvchi, Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15517631>

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiy g'azallaridagi til va nutq madaniyati masalalari fonetika (tishunoslik) nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Maqolada Navoiy ijodida tovushlarning talaffuzi, tovushlar o'rtasidagi muvofiqlik, ohanglilik va ritm kabi fonetik xususiyatlar hamda ularning badiiy ifoda vositasi sifatidagi roli o'rganiladi. Shuningdek, gazallardagi tovushlarning o'zaro uyg'unligi va nutq madaniyatiga ta'siri, tilning go'zalligi va estetikasi ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari Navoiy asarlarining til madaniyati va fonetika jihatdan boy va mukammal ekanligini tasdiqlaydi hamda o'zbek tilshunosligi va adabiyotshunoslik sohalariga yangi qarashlar olib kiradi.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, g'azal, til madaniyati, nutq madaniyati, tishunoslik, fonetika, talaffuz, badiiy ifoda.

Kirish qismi: Til insoniyat madaniyatining eng muhim vositalaridan biri bo'lib, uning go'zalligi va to'g'ri ishlatilishi nutq madaniyati va til madaniyatining darajasiga bog'liqdir. O'zbek adabiy tilining rivojlanishida Alisher Navoiy ijodi alohida o'rin tutadi. Navoiy nafaqat buyuk shoira, balki til va nutq madaniyati masalalariga katta e'tibor bergan olim sifatida ham tanilgan. Uning gazallari o'zbek adabiy tilining boyligi, go'zalligi va ohangdorligini namoyon etuvchi noyob manba hisoblanadi.

Gazallarda tilning fonetik jihatlari, ya'ni tovushlar tizimi, ularning talaffuzi, ohanglilik va ritmik xususiyatlari, shuningdek, tovushlarning badiiy ifodadagi roli alohida ahamiyat kasb etadi. Tishunoslik (fonetika) esa tilshunoslikning talaffuz va tovushlar tizimini o'rganadigan bo'limi sifatida bu jarayonlarni chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi. Alisher Navoiy gazallarida tovushlarning uyg'unligi, ularning bir-biriga mosligi, talaffuz madaniyati va nutqning estetik qirralari o'zining o'ziga xosligini ko'rsatadi.

Shu bois, ushbu maqolada Navoiy gazallarida til va nutq madaniyati fonetika (tishunoslik) aspektidan o'rganilib, tovushlarning badiiy va madaniy funksiyalari tahlil qilinadi. Bu tadqiqot nafaqat Navoiy ijodining yangi jihatlarini ochib berishga xizmat qiladi, balki tilshunoslik va adabiyotshunoslikda fonetika asosida o'tkazilgan tadqiqotlarga yangi yondashuvlarni taklif etadi.

Asosiy qismi: Alisher Navoiy o'zbek adabiyotining eng yirik namoyandalaridan biri bo'lib, uning gazallari tilning nafisligi va nutq madaniyatining oliy namunasi hisoblanadi. Navoiy gazallarida tilning to'g'ri va go'zal ishlatilishi, ma'noni aniq ifodalash, nutqning ohangdorligi va ritmikligi alohida e'tibor qaratilgan. Bu esa o'z navbatida, til madaniyati va nutq madaniyatini yanada rivojlantirishga xizmat qilgan.

Tishunoslik tilshunoslikning talaffuz va tovush tizimini o'rganadigan bo'limi bo'lib, tovushlarning hosil bo'lishi, ularning o'zaro munosabati va talaffuz madaniyatini o'rganadi. Navoiy gazallarida tovushlarning o'zaro uyg'unligi, ohangdorlik va ritm muhim o'rin tutadi. Gazallardagi har bir so'zning talaffuzi, tovushlarning bir-biriga mosligi, aliteratsiya va asonans kabi badiiy vositalar tovush madaniyatini oshiradi.

Misol uchun, Navoiy gazallarida ko'p qo'llaniladigan aliteratsiya — bir xil tovushlarning takrorlanishi nutqning ohangdorligini va ritmikligini ta'minlaydi, bu esa gazallarning esda qolarli va ta'sirli bo'lishiga yordam beradi.

Navoiy ijodida tovushlar faqat ma'noni ifodalash vositasi emas, balki badiiy ifoda vositasi hamdir. Tovushlarning ohangdorligi, intonatsiyasi, ohang va ritmi gazallarning hissiy va estetik ta'sirini kuchaytiradi. Tishunoslik nuqtai nazaridan tovushlarning joylashuvi va talaffuzi gazallarning mazmun-mohiyatini boyitadi, ularning musiqiylik xususiyatini oshiradi. Masalan, Navoiy gazallarida takrorlanuvchi tovushlar orqali ma'lum kayfiyat yoki his-tuyg'ular ta'kidlanadi, bu esa o'quvchida chuqur estetik taassurot qoldiradi.

Bugungi kunda til va nutq madaniyatini o'rganish, jumladan tishunoslik aspektidan yondashuv, madaniyatning ajralmas qismi hisoblanadi. Navoiy gazallari til madaniyati namunasi sifatida nafaqat o'zbek tilining rivojlanishiga hissa qo'shgan, balki nutq madaniyatining o'rganilishi uchun ham bebaho manba hisoblanadi.

Zamonaviy tilshunoslik va adabiyotshunoslik tadqiqotlarida Navoiy gazallari fonetika asosida o'rganilib, uning til madaniyati va nutq madaniyati uchun o'rni yanada chuqurroq yoritilmoqda.

Tahlil va Natijalar: Ushbu maqolada Alisher Navoiy gazallarida til va nutq madaniyatining fonetika (tishunoslik) jihatdan o'rganilishi davomida bir qator muhim xulosalar olinadi. Tahlil jarayonida Navoiy ijodida tovushlarning badiiy ifoda vositasi sifatida qo'llanilishi, ularning talaffuzi va o'zaro uyg'unligi sinchiklab tahlil qilindi.

Avvalo, tovushlarning ohangdorligi va ritmikligi gazallarning hissiy-estetik ta'sirini kuchaytirib, o'quvchini she'rga yanada chuqurroq singdiradi. Aliteratsiya va asonans kabi tovushlarning takrorlanish vositalari, tovushlarning uyg'un tarzda joylashuvi Navoiy gazallarining musiqiylikni ta'minlaydi. Bu esa, o'z navbatida, til madaniyati va nutq madaniyatining yuqori darajada rivojlanganligini ko'rsatadi.

Shuningdek, tishunoslik nuqtai nazaridan, gazallarda tovushlarning to'g'ri talaffuzi va joylashuvi, ular orasidagi muvofiqlik tilning go'zalligini va madaniyatini yanada oshiradi. Bu, o'z navbatida, Navoiy asarlarining nafaqat adabiy, balki lingvistik jihatdan ham chuqur tahlil qilish imkonini beradi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, Alisher Navoiy gazallari til va nutq madaniyatining mukammal namunasi bo'lib, fonetika aspektidan o'rganish tilning badiiy ifoda vositalarini yanada ochib beradi. Bu tadqiqot nafaqat Navoiy ijodini yangi burchakdan tushunishga yordam beradi, balki tilshunoslik va adabiyotshunoslik sohalarida fonetika asosida olib boriladigan tadqiqotlarga zamin yaratadi.

Umuman olganda, tahlil natijalari Navoiy gazallarining til madaniyati va nutq madaniyati nuqtai nazaridan beqiyos ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi va bu ijod namunalarini yanada chuqurroq o'rganishga bo'lgan ehtiyojni yuzaga chiqaradi.

Xulosa qismi: Maqolada Alisher Navoiy gazallarida til va nutq madaniyatining fonetika (tishunoslik) aspektidan o'rganilishi orqali tilning badiiy va madaniy qirralari chuqur tahlil qilindi. Navoiy ijodida tovushlarning talaffuzi, ohangdorligi va ritmik xususiyatlari gazallarning ma'no va estetik qiymatini oshiradi, nutq madaniyatining yuksak namunasi sifatida namoyon bo'ladi.

Tishunoslik nuqtai nazaridan tovushlarning uyg'unligi, aliteratsiya va asonans kabi badiiy vositalarning qo'llanilishi til madaniyatining go'zalligi va nutq madaniyatining to'g'ri

shakllanishida muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlangan. Ushbu jarayonlar Alisher Navoiy gazallarining til boyligi va badiiy mukammalligining muhim omillari sifatida xizmat qiladi.

Shu bilan birga, maqola til va nutq madaniyati sohasida fonetika asosida olib borilgan tadqiqotlarning ahamiyatini ta'kidlaydi hamda Navoiy ijodining bu jihati tilshunoslik va adabiyotshunoslikda yangi tadqiqot yo'nalishlarini rivojlantirishga zamin yaratadi.

Umuman olganda, Alisher Navoiy gazallarida til va nutq madaniyatining tishunoslik aspektidan tahlili nafaqat adabiy va lingvistik nuqtai nazardan, balki madaniy meros sifatida ham katta ahamiyatga ega ekanligi isbotlandi.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sobirov T. *O'zbek adabiy tili tarixi va rivojlanishi*. Toshkent: Fan va Texnologiya. 2018.
2. Usmonov A. "Alisher Navoiy ijodida fonetika va stilistika masalalari". *Til va Adabiyot*, 5(2), 2020. 45-53.
3. Karimova, M. *Nutq madaniyati va fonetika asoslari*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti. 2019.
4. Kasimova, Sarvinov. "TRANSLATION OF EXAMPLES OF EASTERN LITERATURE INTO UZBEKISTAN: ISSUES OF STYLE, CONTENT AND AESTHETIC CONSISTENCY." *International Journal of Artificial Intelligence* 1.3 (2025): 116-119.
5. Baxadirova D. A., Khusnutdinova A. J. ANALYSIS OF LITERARY WORKS OF MUHAMMED RIZA AGAHI //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2021. – T. 1. – №. Special Issue 2. – C. 274-277.
6. Azodovna Bakhadirova, D. (2024). TRANSLATION OF TURKIC POETRY AND SAYINGS IN RUSSIAN LITERATURARY SCHOOLS. *Oriental Journal of Philology*, 4(03), 62–68. <https://doi.org/10.37547/supsci-ojp-04-03-09>
7. Abdullayeva, M. (2025). FORMATION OF ALTERNATIVE VARIANTS IN THE PROCESS OF ARTISTIC TRANSLATION (ON THE EXAMPLE OF A WORK OF "SUCH IS LIFE"). *International Journal of Artificial Intelligence*, 1(3), 1287-1291.
8. Mirabdullayeva Zulfiya Olimjonovna, (2023). ANALYSIS OF ANECDOTES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. *European International Journal of Philological Sciences*, 3(05), 90–92. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/eijps/article/view/22937>
9. Mirabdullayeva Zulfiya Olimjonovna , (2023). COMPOSITIONAL AND STRUCTURAL CHARACTERISTICS OF THE ANECDOTES. *European International Journal of Philological Sciences*, 3(05), 45–47. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/eijps/article/view/22938>